

Б. Джуман, А.-Ю. Колос, З. Котик

Національний університет "Львівська політехніка"

СПОСІБ ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСТКОВОГО КУТА РЕФРАКЦІЇ

Джуман Б., Колос А.-Ю., Котик З., 2005

Способ повышает точность геодезических измерений за счет учета рефракции в турбулентной атмосфере, продлевает время работы на период неустойчивой температурной стратификации, что очень повышает производительность труда.

A method promotes exactness of the geodesic measuring due to consideration of refraction in a turbulent atmosphere, prolongs time of work on the period of unsteady temperature stratification, that very promotes labour productivity.

Постановка проблеми. Спосіб відноситься до області астрономії і геодезії, зокрема до інструментальних методів геодезичної рефрактометрії, і може бути використаний для визначення флуктуацій часткового кута вертикальної рефракції у приземному шарі в турбулентній атмосфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомий спосіб визначення рефракції, в якому вимірюють зенітні відстані точки із заздалегідь виміряними координатами і висотою. А за цими даними обчислюють істинну зенітну відстань точки і за різницею обчисленої і вимірної зенітної відстані знаходять рефракцію. Недоліком цього способу є трудомісткість і недостатня точність.

Відомі метеорологічні способи визначення рефракції [1, 2], недоліком яких є необхідність визначення градієнта температури в усіх точках проходження візирного променя, що практично важкоздійснено, а вимірювання градієнта температури у розташуванні вимірного геодезичного інструмента не характеризує поле показника заломлення.

Відомий також спосіб спектральних різниць, за якого рефракція обчислюється по різниці рефракцій світла різних довжин хвиль [3, 4]. Недоліком його є трудність реалізації в польових умовах.

Багато недоліків мають і інші способи визначення рефракції

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основним недоліком вищеперерахованих методів є те, що їх можуть використовувати тільки в періоди спокійних зображень і вони не діють в турбулентній атмосфері.

Формування цілей роботи. Метою запропонованого способу є підвищення точності геодезичних вимірювань в турбулентній атмосфері (в періоди нестійкої стратифікації атмосфери).

Виклад основного матеріалу дослідження. Поставлена мета досягається тим, що за допомогою шкали спеціальних штрихів із ціною поділки 5", якими додатково оснащена скляна пластинка із сіткою ниток, розташована у фокальній площині зорової труби геодезичного інструмента, визначається максимальна амплітуда коливань зображень візирної цілі в момент взяття відліку по верхньому зрізу візирної цілі і за величиною амплітуди коливань визначають частковий кут вертикальної рефракції.

Запропонований спосіб здійснюється в такий спосіб.

Для визначення часткового кута вертикальної рефракції геодезичний прилад наводять на верхній зріз візирної цілі, яка коливається. Згідно з дослідженнями, проведеними в роботі [3], в період нестійкої температурної стратифікації зенітна відстань, виміряна шляхом візування на верх максимальних флуктуацій амплітуди коливання візирних цілей, відповідатиме зенітній відстані, вимірній у період спокійних зображень.

Коефіцієнт рефракції в цей час буде постійним і дорівнюватиме приблизно $k_H = + 0,15$. Відліки, які відповідають верхньому положенню зображення візирної цілі, яка коливається в періоди нестійкої температурної стратифікації, відповідатимуть стану атмосфери в період її безрізничної рівноваги. Атмосфера упродовж усього періоду нестійкої температурної стратифікації постійно прагне до стану свого рівновагового балансу, тобто до періоду спокійних зображень. Такому періоду і відповідатимуть крайні верхні положення візирної цілі, яка коливається.

За допомогою шкали спеціальних вертикальних штрихів, нанесеної на скляну пластину із сіткою ниток, визначається максимальна амплітуда коливань візирної цілі в момент взяття відліку.

Частковий кут рефракції визначають за формулою

$$\gamma = \gamma_i + k\sigma_{\max} \cdot L^{1/2} \cdot h_e^{-1/2} \cdot D^{1/6},$$

де γ_i – кут рефракції в період спокійних зображень за нейтральної температури стратифікації; $k = 0,035$ – стала величина; D – апертура об'єктива інструмента (мм); L – відстань до візирної цілі (м); h_e – еквівалентна висота проходження візирного променя; $\sigma_{\max}$ – максимальна амплітуда коливань зображень візирної цілі в момент відліку.

Висновки. Запропонований спосіб підвищує точність геодезичних вимірювань за рахунок врахування рефракції в турбулентній атмосфері, продовжує час роботи на період нестійкої температурної стратифікації, що значно підвищує продуктивність праці. Спосіб простий в реалізації як з точки зору спостережень, так і з погляду обробки результатів і може бути реалізований з будь-яким геодезичним інструментом без істотної його реконструкції.

1. Джуман Б.М. Теоретичні основи флуктуаційних методів визначення вертикальної рефракції // Сучасні досягнення геодезичної науки і виробництва. – Львів: Ліга-Прес, 2001. – С. 14–17.
2. Джуман Б.М., Котик З.О., Перович І.Л. Комплексний метод визначення координат і висот пунктів полігонометрії // Геодезія, картографія і аерофотознімання. – 2003. – Вип. 62. – С. 26–28.
3. Джуман Б.М., Павлів П.В. Об определении допустимых колебаний изображений при высокоточном нивелировании // Геодезия и картография. – 1977. – № 6. – С. 35–36.
4. Колос А.С. Экспериментальная проверка оптико-электронного устройства для определения колебаний изображений визирной цели // Геодезия, картография и аэросъемка. – 1988. – Вып. 48. – С. 44–46.